

ΕΛΛΗ ΣΚΟΠΕΤΕΑ ΑΡΧΑΙΑ, ΚΑΘΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ ΟΤΙ ΤΟ ΤΡΙΣΗΜΟ ΣΧΗΜΑ του Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου (ἀρχαίτης Βυζάντιο – νέος ἑλληνισμός) ὑπηρετεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς συνέχειας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ ὅτι, ἀπλουστευμένο, ἀποτέλεσε θεμέλιο λίθο τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας ἐπισχίασε μιὰ βασικὴ τοῦ ἰδιορρυθμίας: ἀντίθετα ἀπ’ ὅ,τι θὰ περιμέναμε ἀπὸ τὸν «ἐθνικὸ ἱστοριογράφο», δὲν ἐξιστορεῖ μιὰν ἀδιάσπαστη συνέχεια. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς πέθανε γιὰ νὰ κάνει τόπο στὸν μεσαιωνικὸ ἑλληνισμό, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς πέθανε γιὰ νὰ κάνει τόπο στὸν νέο ἑλληνισμό. Κάθε νέα φάση δὲν ἐκπορεύεται μὲ φυσικὸ τρόπο ἀπὸ τὴν προηγούμενη: ἀρχίζει *κάπου ἄλλου* καὶ γιὰ ἕνα ἀπροσδιόριστο διάστημα συνυπάρχει μαζί της καὶ τὴν ὑπονομεύει. Μιὰ δεύτερη –συναφῆς– ἰδιορρυθμία εἶναι τὸ ἀναπάντεχα *νεαρὸν* τῆς ἐθνικῆς συνείδησης, κάτι ποῦ δηλώνει ὅτι ὁ Παπαρηγόπουλος γνωρίζει καὶ ἐμμέσως παραδέχεται ὅτι ὁ ἐθνικισμὸς εἶναι παιδί τῆς ἐποχῆς του. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ὑπόθεση μόλις τῆς τρίτης καὶ τελευταίας φάσης τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐν ψυχρῷ στροφὴ του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀναβάπτισή του στὸ ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ποῦ συνοδεύει τὴν «ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματος». Μὲ αὐτὴ τὴν παρακαμπτήριον –καί, πρέπει νὰ ὁμολογήσει κανεὶς, μὲ περυσιστὴ χάρη– «νομιμοποιεῖται» ἢ παρατεταμένη παρακαμψὴ καὶ ἢ Ἄλωση τοῦ Βυζαντίου, χωρὶς νὰ τοῦ ἀποδοθεῖ παρενθετικὸς χαρακτήρας, παρὰ μόνον ἀρρητῶς ἢ παρεμπιπτόντως («ἐνοπλος βιβλιοφύλαξ»), οὔτε νὰ θιγοῦν τὰ «ἱστορικὰ δίκαια τοῦ ἑλληνισμοῦ», μέσα στὸν κνεῶνα τῶν ἐπιμειξιών ποῦ ὁ Παπαρηγόπουλος ἀφηγεῖται, δυσανασχετώντας ἴσως, μὲ ὅλα τὰ καθέκαστα. Συγχρόνως ἐξασφαλίζεται ἢ ἑλλαδικότητα καὶ ἢ εὐρωπαϊκότητα τοῦ σχήματος: καὶ τὰ δύο ἐπειγόντως ζητούμενα ἀπὸ τὴν ἀνασφαλὴ Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰῶνα, κατὰ τὰ χρόνια ποῦ ὁ Παπαρηγόπουλος καταλήγει σὲ αὐτό. Τὰ σχετικὰ ἐχέγγυα τὰ παρέχει, ἀκριβῶς, ἢ ἀρχαιότητα. Ὁ νέος ἑλληνισμὸς γεννιέται στὰ «πάτρια ἐδάφη» (Πελοπόννησος καὶ Στερεὰ Ἑλλάδα, δηλαδή *ἀρχαία* Ἑλλάς), καὶ παρόλο ποῦ ὁ Παπαρηγόπουλος βγαίνει συχνὰ ἀπὸ τὸν δρόμο του γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀκούσια ἔστω δυτικότητα (κοντὰ στὴν ἀπαραίτητη ἑλληνικότητα) τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας –καὶ τίς ὀφειλὲς τῆς Δύσης στὸ Βυζάντιο– γνωρίζει ὅτι στὸν αἰῶνα του τὸ μόνον διαδατήριον πρὸς τὴ Δύση ποῦ ἔχει ἀδιάδλητη ἰσχὺ στὴν ἴδια τὴ Δύση, εἶναι ἢ ἀπόδειξη τῆς «συνοικειώσεως» τῶν νέων Ἑλλήνων μὲ τοὺς ἀρχαίους: οἱ Ἑλληνες νὰ φανοῦν ἀντάξει οἱ τοῦ ὀνόματός τους καὶ τῶν δυτικῶν προσδοκιῶν.

Στὸ σχῆμα αὐτὸ ἢ γλῶσσα καταλαμβάνει μιὰν ἰδιάζουσα θέση. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, εἶναι τὸ παλαιότερο ἐθνικὸ συστατικὸ ποῦ διατηρήθηκε, στὸ ὅποιο ἦρθε ἐν καιρῷ νὰ προστεθεῖ τὸ δεύτερο διατηρητέο (καὶ ἐξίσου σωστικὸ) συστατικὸ, ἢ θρησκεία. Ὁ Παπαρηγόπουλος δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας. Θεωρεῖ δεδομένο ὅτι *κάποια* στιγμή ἢ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα (ὅπως καὶ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς) πέθανε, στὰ χέρια τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ὅτι γιὰ τὴν κραταίωση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης ἢ ἄμεση ἐπαφὴ μαζί της –ἢ ἐπιστροφή– ἦταν ἀπαραίτητη. Ὅμως ὅταν ἀπὸ αὐτὴ τὴν εὐτυχεῖ τροπὴ γεννήθηκε ὁ νέος ἑλληνισμὸς (ἐν ἀμύνη διατελῶν ἐπὶ ἔξι αἰῶνες ὡς τὸ 1821, καὶ μὲ ἐκκρεμῆ ἀκόμα τὴν ἀποστολὴ του στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα), ἢ

Οἱ φωτογραφίες τῆς Ἑλλης Σκοπετέα εἶναι ἀπὸ τὴν ομιλία τῆς στο Συνέδριο «Ἡ Ἑλλάδα μεταξὺ Ανατολῆς καὶ Δύσης», ἱστοριογραφικὴ προσέγγιση μιᾶς περίπλοκης πολιτικῆς διαδρομῆς. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ὡς τὴ γενιά τοῦ '30», Διεθνὲς Συνέδριο: Γ. Σεφέρης, ποιητῆς μεταξὺ Ανατολῆς καὶ Δύσης (Σμύρνη, 2-5 Οκτωβρίου 2000). Φωτ. Βουβούλα Σκούρα

γλώσσα που μίλησε ήταν η νέα ελληνική, και ο Παπαρηγόπουλος μάλιστα, σε μίαν από τις ελάχιστες «γλωσσολογικές» του παρεκβάσεις, εκφράζει θαυμασμό για την εκπληκτική ομοιότητα αυτής της γλώσσας με τη γλώσσα την καθομιλουμένη στη νέα Ελλάδα: μιὰ ομοιότητα που δεν έχει το αντίστοιχο της στις ιστορίες των δυτικών γλωσσών. *Έτσι μιλάμε ακόμη σήμερα, λέει με ύπερηφάνεια, αραδιάζοντας παραδείγματα από το Χρονικόν του Μωρέως (14ος αιώνας), για να προσθέσει ευθύς: «Δεν τολμώ δὲ νὰ εἶπω ὅτι καὶ νὰ γράψωμεν ἴσως ἡδυνάμεθα τινὰ ὅπως ἐν τῷ ποιήματι ἐγράφησαν»: διακριτικὴ ἀναφορὰ στὸ γεγονός ὅτι ἡ νέα ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶναι, στὴ συνείδηση τῶν ἐλλήνων λογίων (καὶ τοῦ Παπαρηγόπουλου), γλῶσσα ὑπὸ κατάργηση, ἀφοῦ στὴ θέση της ἔχει πρὸ πολλοῦ ἐγκατασταθεῖ μιὰ τεχνητὴ γλῶσσα, ἡ καθαρεύουσα, πού ἡ φυσικὴ της ἐξέλιξη (μέχρι τουλάχιστον τὴ βίαση παρεμβάση τῶν Νεοαττικιστῶν) θὰ τὴν ὀδηγοῦσε στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ – καὶ στὶς σύγχρονες δυτικὲς γλώσσες. Δηλαδή: ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας ἐλληνικῆς ἦταν –γιὰ τὴ λογικὴ τοῦ Παπαρηγόπουλου– κάτι θετικὸ (μιὰ ὑγιὲς ἀπάντηση στὸν μαρασμὸ τοῦ Βυζαντίου), ἡ ἐπιδίωξή της ἦταν ἐπίσης κάτι θετικὸ (γέννηση/συντήρηση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης), ἀλλὰ ὡς ἐκεῖ. Μὲ τὴν ἐπιτυχία της ὑπογράφει ἰδιοχειρῶς τὴν καταδίκη της.*

Τὸ σχῆμα αὐτό, μὲ τοὺς τρεῖς ἐλληνισμοὺς, μὲ τὶς σχιζοφρενεῖς μετεμψυχώσεις τῆς ἀρχαιότητος (ἄλλη στὸ Βυζάντιο, ἄλλη στὴ νεότερη ἐποχὴ) καὶ τοὺς κάπως μετέωρους μέσους χρόνους, εἶναι ὄντως περίπλοκο. Ἀλλὰ ἂς μὴν σπεύσουμε νὰ ἐπισημάνουμε ἀντιφάσεις καὶ κενά, ἀκολουθώντας τὸ ἀτυχὲς παράδειγμα τοῦ Παύλου Καρολίδη, ἐκδότῃ καὶ σχολιαστῇ τοῦ Παπαρηγόπουλου. Ὁ Καρολίδης, μὲ ἓνα πρωτοφανὲς ἐκδοτικὸ πραξικόπημα, ἐνσωματώνει, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς «συμπληρώσεως», τὴ δική του ἐκδοχὴ τῆς ἐλληνικῆς συνέχειας στὴν ἀφήγηση τοῦ Παπαρηγόπουλου (ἐπικαλούμενος μίαν ἀπὸ αἰῶνες πλέον οἰκεία φόρμουλα τῶν ἱστορικῶν: ἀναζήτηση τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας), καὶ μὲ ὑποσημειώσεις ἢ καὶ σχινοτενεῖς παρεμβάσεις στὸ ἴδιο τὸ σῶμα τοῦ κειμένου τὸν ἐπαναφέρει στὴν τάξη, ὅποτε ὑπεραμύνεται τοῦ σχήματός του – χωρὶς ποτὲ νὰ δείχνει πῶς διανοεῖται ὅτι μιλάει γιὰ μιὰ διαφορετικὴ ἐλληνικὴ ἱστορία. Ἡ γενιά του –μὲ τὸ Βυζάντιο δεδομένο καὶ καταξιομένο πλέον– ἔχει ἀνακαλύψει ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἰδεολογία (ἂν βάλουμε πρὸς στιγμὴν τὴ γλῶσσα στὴν ἄκρη) προτιμᾷ τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Παπαρηγόπουλος πού ἐπικράτησε (καὶ ἐπικρατεῖ) εἶναι –βασικά– ὁ Καρολίδης, τὴν ἐπαλήθευσε πανηγυρικά.

Ὁ Καρολίδης ἦταν, βέβαια, ὀπαδὸς τῆς ἄνευ τῶν παπαρηγοπούλειων ὁρων ἀδιάσπαστης συνέχειας τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἐκεῖνο πού κάνει τοὺς ὅρους τοῦ Παπαρηγόπουλου ἐνδιαφέροντες, εἶναι τὸ ὅτι ἐπεδίωκαν νὰ ἀναγάγουν τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὰ κενὰ σὲ νόμιμο καθ' ὅλα «μυστικὸ» τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας: ἡ ρητὴ πρόθεση ἦταν νὰ μὴν ἀποσιωπηθεῖ τίποτε. Τὴν εὐχέρεια αὐτὴ ἡ ὁδὸς τῆς ἀδιάσπαστης συνέχειας μοιραία τὴν ἀποκλείει ἢ, ἔστω, δυσκολεύει καὶ αὐτὸ φαίνεται ἂν δοῦμε ἀπὸ πῶς κοντὰ τὸν στοχαστικότερο ἐκπρόσωπο τῆς γραμμῆς τῆς συνέχειας –καὶ δευτέρου ἀναστηλωτῆ τοῦ Βυζαντίου, δίπλα στὸν Παπαρηγόπουλο–, τὸν Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο. Γιὰ τὸν Ζαμπέλιο, τὸ ἀδιαμφισβήτητο τεκμήριο συνέχειας καὶ ἐνότητας –«τὸ διαγνωστικὸν σημεῖον τῆς ἰδιοπροσωπείας»– εἶναι ἡ

γλώσσα: «τὸ μόνον λείψανον τῆς ναυαγησάσης ἀρχαιότητος», καὶ συγχρόνως ἡ «διάλεκτος τῆς ἀναγεννήσεως» τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Δὲν πρόκειται φυσικὰ γιὰ τὴν ἀρχαία γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ πάλι γιὰ τὴν «κοινὴ καὶ καθομιλουμένη», πού μᾶς παραδόθηκε ἀπὸ τοὺς μέσους χρόνους. Τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας ὁ Ζαμπέλιος τὴν ἀντιλαμβάνεται ὡς παρακμὴ, ἀλλὰ τὸ κακὸ εἶναι γι' αὐτὸν εὐπρόσδεκτο, καθὼς παρακολουθεῖ τὴν παρακμὴ τῆς «διανοητικῆς ὀλιγαρχίας» πού τὴν εἶχε πλάσει καὶ καλλιεργήσει. Τὴ θέση της κατέλαβε «ὁ ἀπρόσωπος λαός», ὁ καταλυτῆς τῶν τυραννίδων, ὅπως τὴ θέση τῶν Ἀθηνῶν κατέλαβε τὸ Πανελλήνιον. Ὁ λαὸς «ἐσολοίμισεν ἀκαταπαύτως», καὶ τὸ παράδοξο συμπέρασμα τοῦ Ζαμπέλιου εἶναι ὅτι ὁ σολοικισμὸς ἀποτελεσε «ἐθνικὴ συνείδησις προμήνυμα, οἰωνὸν προσεχούς βασιλείας τοῦ Λαοῦ». Ὅχι ἄπλως δὲν παρήκμασε ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ὡς σύνολο, ἀλλὰ κατόρθωσε νὰ διατρέξει, μόνη ἀνάμεσα στὶς γλώσσες (τὶς ἐνδιαφέρουσες γλώσσες, δηλαδή τὶς δυτικὲς), «ἀφ' Ὀμήρου μέχρι τοῦ νῦν ἅπαντα τὰ στάδια τῆς ἀνθρωπίνης ἐξευγενίσεως» καὶ μόνη ἀνάμεσα στὶς γλώσσες, «συντετέθη παντάπασι ἐκ στοιχείων ὁμογενῶν τε καὶ ὁμοουσίων», χάρις στὴ μοναδικὴ ἐπίσης ἐθνικὴ ἀνεπιμεξία. Εἶναι κοντολογίς μιὰ γλῶσσα ἀπαράμιλλη, πού ἐξαρχῆς ἐξαιρέθηκε ἀπὸ τοὺς «γνωστοὺς νόμους τῆς γλωσσογραφίας». Ἄρα δὲν πέθανε ἀκριδῶς ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, ἀφοῦ ἡ νεοελληνικὴ, πέρα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀτόφια ἀρχαία στοιχεῖα της, διατήρησε καὶ «τὸ προνόμιον τοῦ συμποριζεσθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον» (τὴ σύνθεσις; τὸ δίπορο;). Ἄλλο ἂν ἐπὶ εἴκοσι συναπτοὺς αἰῶνες «ἐβραδυπορήσαμεν, διότι ἀρχαιολεκτήσαμεν σφόδρα».

Ἡ ἀτέλεια τοῦ σχήματος τοῦ Ζαμπέλιου (ὅπως καὶ κάθε ἀδιάλλακτης ἐκδοχῆς τῆς ἀδιάσπαστης συνέχειας), σὲ σύγκριση μὲ τὸ σχῆμα τοῦ Παπαρηγόπουλου –ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ συγκρίνει θεωρητικὲς ἀκροδασίεις–, ἔγκειται στὸ ὅτι ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἔθνους (καὶ τῆς γλώσσας του) εἶναι καταδικασμένη νὰ συντελεῖται ἐν κενῷ, ἀκολουθώντας ἀπολύτως ἐσωτερικοὺς (ἐπομένως καὶ ἀκατανόητους σὲ πάντα μὴ Ἑλληνα) νόμους. Ἄν θυμηθοῦμε ὅτι βασικὴ ἰδιότητα τοῦ σχήματος τοῦ Παπαρηγόπουλου εἶναι ὁ ἀντιρητικὸς του χαρακτήρας καὶ ὁ συνεχῆς διάλογος μὲ τὴ δυτικὴ ἱστοριογραφία (ὄχι μόνον τὸν Φαλμεράνερ), μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὴ σημασία αὐτῆς τῆς διαφορᾶς τους. Μὲ ὅλα τὰ «μυστήρια» τοῦ σχήματός του, ὁ Παπαρηγόπουλος καθ' ὅλες τὶς ἐνδείξεις μιλάει μιὰ γλῶσσα κατανοητὴ στὸ σύγχρονό του δυτικὸ κοινὸ (στὸν βαθμὸ πού αὐτὸ ἦταν δυνατὸν γιὰ μιὰν ἀκραιφνῶς ἐθνικὴ γλῶσσα)– κάτι στὸ ὁποῖο δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀποβλέψει ὁ Ζαμπέλιος. Σὲ ἓνα ὥστόσο σημεῖο οἱ δύο τους συμπίπτουν ἐντυπωσιακά: στὸν κόπο τὸν ὁποῖο καταβάλλουν γιὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν «ἀρχαιότητα» τῆς νέας ἐλληνικῆς, νὰ ὑπογραμμίσουν τὴ στενὴ τῆς συνάφεια μὲ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ νὰ τῆς πλέξουν τὸ ἐγκώμιο – χωρὶς, ἐννοεῖται, νὰ φτάσουν καὶ στὸ σημεῖο νὰ τὴ χρησιμοποιήσουν.

Ἀντίθετα, χρησιμοποιοῦν τὴν καθαρεύουσα, τὴ μοιραία γλῶσσα γιὰ τὴν τύχη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς στὸν νεότερο ἐλληνικὸ κόσμο. Ὁ προορισμὸς τῆς καθομιλουμένης ἀρχίζε καὶ τέλειωνε μὲ τὴ συντήρησή της – χρῆση της δὲν προδίδε πόταν ἀπὸ τὴν ἀφυπνισμένη ἐθνικὴ συνείδηση. Ὁ προορισμὸς τῆς καθαρεύουσας ἦταν ὁ ἀντίστροφος. Ἐπρεπε νὰ

όδηγήσει στην αναγέννηση της αρχαίας και την ίδια στιγμή να καθιερώσει ένα δυτικό ιδίωμα στην Ελλάδα. Να γραφεί το περιπόθητο αριστούργημα, που θα αποζημίωνε για τη μακροαίωνη ελληνική βραδυπορία και θα αποκρυστάλλωνε την εθνική φυσιογνωμία, αλλά και να οργανωθούν οι θεομοί του νεαρού ελληνικού κράτους, ή γραφειοκρατία του, κατά πρότυπα ευρωπαϊκά. Οι δυτικές περιγαμνές της αρχαίας ελληνικής συντελούσαν ώστε οι στόχοι αυτοί να αλληλοσυμπληρώνονται – πράγμα που άπαθανατίστηκε στο λεκτικό και στη δομή της καθαρεύουσας: αρμονική συνύπαρξη άπτικισμών με γαλλισμούς.

Εκείνο που αποδείχθηκε στην πράξη είναι ότι και οι δύο στόχοι θεωρούνταν σιωπηρά κατακτημένοι από την αρχή. Οι Έλληνες ήταν από τη φύση τους δυτικοί, από τη φύση τους αρχαιομαθείς. Η τραγική ιστορία της εκμάθησης της αρχαίας ελληνικής από τους Νεοέλληνες βρίσκει το ακριβές της αντίστοιχο στην τραγική ιστορία της εκμάθησης των δυτικών θεσμών εν γένει. Τα πράγματα θα ακολουθούσαν μόνα τους τον δρόμο τους. Μια μέρα ή Ελλάδα θα ξυπνούσε ως ένα σύγχρονο δυτικό κράτος, και οι Έλληνες όλων των κοινωνικών τάξεων θα συνεννοούνταν μεταξύ τους στα αρχαία. Η ανάπτυξη της καθαρεύουσας αντιμετώπιστηκε από τους λόγιους ως μια φυσική διαδικασία, ανάπτυξη μιας ζωής γλώσσας με προβλέψιμο τέλος. Άκόμα και το όργιο του αυτοσχεδιασμού κατά τη συγκρότησή της (που το επισημαίνουν, από αντίστροφες προοπτικές, τόσο ο Ροΐδης όσο και ο Κουμανούδης, κριτικοί και οι δύο της καθαρεύουσας, και χρήστες της υποδειγματικοί), την ίδια αισιοδοξία δηλώνει. Μιάν απαισιόδοξη, ως πούμε, αισιοδοξία (Ξενοφών, αλλά όχι Θουκυδίδης, και αν όχι Ξενοφών, έστω κάτι).

Παρά το ότι το ελληνικό κράτος την καθαρεύουσα την αγάπησε πολύ, δεν επενέδη με οργανωμένο τρόπο στα της ρύθμισής της, ο «λαός» δεν ξεσηκώθηκε να διεκδικήσει τα δικαιώματα στη γλώσσα του, ούτε το κράτος χρειάστηκε να ασκήσει δία για την επίβολή της καθαρεύουσας: ίσα-ίσα, χάρη σ' αυτήν, στάθηκε αδύνατον να διαμορφώσει μιαν αξιόπιστη επίσημη ιδεολογία, προστατεύοντας τους πολίτες του επί μακρόν –και άθελά του– από αυτού του είδους τη –διεθνώς νόμιμη– τυραννία (είναι ποτέ δυνατή μια «καθαρεύουσα» εθνική ιδεολογία;). Και από αυτή την άποψη ή Ελλάδα δεν συμπεριφέρθηκε σαν ένα κανονικό νεαρό κράτος (άρκει να θυμηθούμε τα πρώτα βήματα των άλλων βαλκανικών κρατών, που έδρασαν σαφέστατα πιο «επαγγελματικά», αναλαμβάνοντας υπό τη δικαιοδοσία τους από τα σπάργανά τους την οργάνωση των «έθνικών επιστημών» και την προσαρμογή των ζωντανών γλωσσών τους στις δυτικές έπιταγές: άλλο αν ή περαιτέρω τους ιστορία δεν τα αντάμειψε γι' αυτή τους την έπιμέλεια). Αλλά οι συνθήκες της γέννησης της Ελλάδας –στις όποιες ο αρχαιολάτρης φιλελληνισμός έπαιξε τον ρόλο του– δεν της επέτρεπαν να συμπεριφερθεί σαν νεαρό κράτος. Έπρεπε να χτίσει το κτίριο Ακαδημία πολλές δεκαετίες πριν αποκτήσει το πράγμα Ακαδημία, έπρεπε να βολέψει όπως όπως τους υπηκόους του επί έναν αιώνα μέχρι να καταδεχτεί να συντάξει αστικό κώδικα – όπως και έπρεπε να αυτομυκτηρίζεται για όλα αυτά. Κανένας άλλος νεοελληνικός θεσμός του 19ου αιώνα δεν συνοψίζει τόσο πλήρως τον

συνδυασμό της απτεπίγνωσης (άσφυκτικά σύνορα) και της απταπάτης (έλληνισμός δίχως όρια) που χαρακτηρίζει τη νεοελληνική ζωή, όσο ή καθαρεύουσα.

Η καθαρεύουσα αναγνωριζόταν ως ζυγός μέν, αλλά χρήσιμος ζυγός. Η στιγμή της «αλήθειας», δηλαδή ή στιγμή κατά την οποία μια πειστική εθνική ιδεολογία –άρα και μια πειστική εθνική γλώσσα– έγινε απολύτως απαραίτητη, ήρθε όταν το ελληνικό κράτος είχε ήδη αρχίσει να παλιώνει, και δύο κατηγορίες αναγκών –έξω, σημειωτέον, από τα όριά του– γίνονταν ολοένα αισθητότερες. Πρώτον, οι «έθνικές ανάγκες» του Μακεδονικού Αγώνα. Στο πεδίο της μάχης ή της προπαγάνδας ή αναμέτρηση της καθαρεύουσας με τις ζωντανές γλώσσες των υπόλοιπων βαλκανίων διεκδικητών της Μακεδονίας σφράγισε τη μοίρα της: πώς θα προσεταιριζόταν –πώς θα εκπαιδευε– ή Ελλάδα τους σλαδόφωνους; Έπειτα, οι τελείως άλλης τάξεως ανάγκες των ανώτερων στρωμάτων της ελληνικής διασποράς, ή οποία διακρίνει στην επικράτηση της καθαρεύουσας την προοπτική του απελληνισμού της. Στην περίπτωση της, οι ζωντανές γλώσσες με τις όποιες αναμετρώνται ή καθαρεύουσα είναι οι δυτικές γλώσσες, τα αγγλικά και τα γαλλικά κυρίως.

Στις ανάγκες αυτές, το ελληνικό κράτος εκώφευσε, όσο μπορούσε. Και οι ίδιες αυτές ανάγκες, καθώς γεννήθηκαν έξω από τα όρια του ελληνικού κράτους, μπορούσαν ωραίοτατα να είναι ακατανόητες μέσα στα όριά του. Πώς μπορούμε να ξεχάσουμε, π.χ., ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα πρωτομίλησε, συνειδητά, σε γλώσσα καθαρεύουσα, ή ότι ο δικτάτωρ Ιωάννης Μεταξάς υπήρξε πρωτοπόρος της δημοτικής. Η όλοσχερής συντριβή της καθαρεύουσας, από την άλλη μεριά, ήταν θέμα χρόνου. Θα μπορούσε άραγε να μην συμπαράσχει και την αρχαία ελληνική γλώσσα; Όχι, τουλάχιστον στις πρώτες εξάρσεις του δημοτικισμού. Ο Ίων Δραγούμης, εξίσου στενά δεμένος με τον Μακεδονικό Αγώνα όσο και με τον παροικιακό έλληνισμό, το λέει ρητά: «Η αρχαία γλώσσα δεν υπάρχει, είναι ψέμα» (και ως σπύδει να προσθέσει το πιο διαφορούμενο: «Η δημοτική γλώσσα είναι μιαν άρρώστια»). Κι ωστόσο, ή δημοτική, παρά τον αξιοσημείωτο δυναμισμό και την αρχική προπέτεια της, και παρά το «δικαιο» της, παρέμεινε άρκετες δεκαετίες στην αντιπολίτευση και έτσι στο μακρόν του χρόνου ήταν όντως απεισθητό το πέρασμα από τη συζήτηση για το αν στα σχολεία της Ελλάδας πρέπει ή δεν πρέπει να διδάσκεται ή νέα ελληνική, στη συζήτηση για το αν πρέπει ή δεν πρέπει να τυγχάνει προνομαχικής μεταχειρίσεως ή διδασκαλία της αρχαίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δραγούμης, Ι. 1977. Δέκα άρθρα του στο Νουμά. Αθήνα: Έλευθερη Σκέψις.
Ζαμπέλιος, Σ. 1857. Βυζαντινά μελέται. Περί πηγών νεοελληνικής εθνοτήτος από Η' άχρι Ι' εκατονταετηρίδος μ.Χ. Αθήνα: Χ.Ν. Φιλαδέλφειος.
Κουμανούδης, Σ. Α. 1980. Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ήμας χρόνων. Έπιμ. Κ.Θ. Δημαράς. Αθήνα: Έρμης.
Παπαρηγόπουλος, Κ. 1932. Ιστορία του Έλληνικού Έθνους. 7 τόμ. Αθήνα: Έλευθερουδάκης.
Ροΐδης, Ε. 1978. Άπαντα. 4 τόμ. Έπιμ. Ά. Άγγέλου. Αθήνα: Έρμης.